

دانشگاه تهران دانشکده دامپزشکی

شماره ۵۶۲

سال تحصیلی ۱۳۴۳-۱۳۴۴

پایان نامه
برای دریافت دکترای دامپزشکی از دانشگاه تهران

گو میند شمال

نگارش : محمدحسین خرازیها

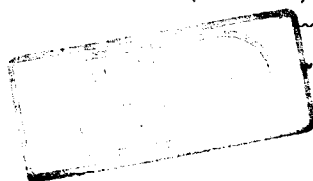
متولد ۱۳۱۶ - قزوین

هیأت داوران

آقای دکتر محمود یزدی زاده استاد دانشکده دامپزشکی (استاد راهنما و رئیس ژوری)

آقای دکتر محمد درویش استاد دانشکده دامپزشکی (داور ژوری)

آقای دکتر اسمعیل آزرم استاد دانشکده دامپزشکی (داور ژوری)

چاپ مین
لاسه زار کوچه باربد
۲۸۴۶۹

۵۷۲۶

تقدیم به :

پیشگاه اعلیحضرت همایون شاهنشاه آریامهر بزرگ ارتشتاران
فرمانده

تمام کسانی که در راه علم و بشریت کوشش نموده‌اند

جناب آقای دکتر عزیز رفیعی استاد و ریاست دانشکده
دامپزشکی که افتخار شاگردی ایشان را داشته‌ام

جناب آقای دکتر محمد درویش استاد و معاونت محترم
دانشکده دامپزشکی

جناب آقای دکتر محمود یزدی زاده استاد محترم که با قبول
راهنمایی خود اینجانب را قرین مباحثات نموده‌اند

جناب آقای دکتر اسمعیل آزرم استاد محترم و داور ژوری

جناب آقای دکتر محمد ستاری استادیار محترم دپارتمان
دامپروری که از هر گونه کمکی دریغ ننموده‌اند

تقدیم به :

روان پاک پدرم

مادر مهربانم که در راه وظیفه مقدس مادری از هیچ کوششی
مضایقه ننموده‌اند

برادران بزرگوارم که همیشه مورد الطاف ایشان بوده‌ام

خواهران عزیزم که همواره مورد محبت‌های آنها بوده‌ام
تمام کسانی که صفای زندگی‌ام بوجودشان بستگی دارد

۵۷۶۲

فهرست مندرجات

مقدمه

بخش اول - وضع جغرافیائی قزوین (تاریخچه و موقعیت جغرافیائی از نظر پرورش گوسفند - وضع طبیعی رودخانه‌ها - آب و هوا - ماکزیمم و مینیمم درجه حرارت - مقدار بارندگی - ارتفاع از سطح دریا)

بخش دوم - مراکز اصلی پرورش - آمار تقریبی گوسفند شال در مناطق پرورش

بخش سوم - مشخصات گوسفند شال (مشخصات ظاهری - اندازه‌ها اصطلاحات محلی - خواص کلی گوسفند نژادشال)

بخش چهارم - جایگاه و انواع آن (جایگاه عادی - زاغه یا آغل‌های پروار بندی)

بخش پنجم - تغذیه [مراعات طبیعی - مصنوعی] - انواع علوفه موجود در مراعات - چگونگی استفاده از مراعات - بیلاق و قشلاق - تغذیه دستی (تغذیه گوسفند غیر پروار - تغذیه گوسفندان پروار) - استفاده از محل کشت غلات - آب‌سخور]

بخش ششم - پرورش بره (مواظبت‌های اولیه از نظر بره - وزن در هنگام تولد - طرز تغذیه بره)

بخش هفتم - فرآورده‌های گوسفند [شیر و سایر فرآورده‌های آن (کره - ماست - کشک - قره قوروت - پنیر) تولید گوشت (پروار بندی در محل پرورش - پروار بندی بروش علمی) - پشم و تعیین مشخصات و کیفیات آن - کود و سایر فرآورده‌ها]

بخش هشتم - بیماریهای بومی شایع در منطقه پرورش

بخش نهم - راه اصلاح نژاد (معايب پرورش (تغذیه - جایگاه - بهداشت - آب) اظهار نظر راجع با اصلاح نژاد [دقت در نگاهداری مراعات طبیعی - ایجاد مراعات مصنوعی و کشت علوفه - دقت در تغذیه - دقت در جایگاه - دقت در بهداشت (بهداشت آخور - بهداشت آب - بهداشت جایگاه - پیشگیری بیماری - مبارزه با بیماری‌ها)]

منابع

مقدمه

کشور ایران از لحاظ دامپروری با داشتن آب و هوای مساعد و مراتع طبیعی تا اندازه ای مستعد میباشد. ولی بواسطه اینکه طرز دامپروری در اکثر نقاط بهمان طریق قدیمی میباشد آنگونه که باید پیشرفت ننموده است اما از چند سال پیش تاکنون رفته رفته عده معدودی از دامپروران ب فکر توسعه دامپروری بطریق صنعتی و روش جدید افتادند و با وارد کردن نژادهای خارجی باصلاح نژاد گاو و گوسفند و طیور پرداخته اند با وجود این هنوز در این رشته چندین پیشرفت فنی حاصل نشده است زیرا امروزه بهمان طریق سابق اکثر دامپروران برای تغذیه گوسفند و سایر دامهای خود از مراتع طبیعی استفاده می کنند و بهر جهت توسعه مراتع مصنوعی و کشت علوفه نمیشاند و بهمین جهت میباشد که اگر چنانچه سالی بارندگی کم شود و یا سرمای زمستان شدید گردد رشد مراتع طبیعی نیز کم شده و در نتیجه کمبود علوفه تعداد زیادی از دامها از بین میروند چنانچه در سال ۱۳۴۲ بواسطه سرمای خشک زمستان و عدم رشد علوفه بحد کافی بسیاری از دامهای کشور مالتف شدند بطوریکه دولت مجبور شد برای تامین گوشت مصرفی مردم از کشورهای خارج مانند ترکیه گوسفند با ایران وارد کند در صورتیکه اگر این موضوع پیش بینی میگردد یعنی علاوه بر استفاده از مراتع طبیعی از مراتع مصنوعی هم استفاده میگردد در صورت بروز چنین حوادثی تا اندازه ای میشد از آن جلوگیری نمود. موضوعی که مورد بحث مامیباشد و در ایران از لحاظ دامپروری در درجه اول اهمیت قرار دارد پرورش گوسفند میباشد زیرا در کشور ما مردم بواسطه اینکه مصرف گوشت خوک را از لحاظ مذهب مورد اشکال میدانند و گوشت گاو هم چندین مورد علاقه و مصرفشان نمیشاند لذا بیشتر گوشت گوسفند مصرف می نمایند بهمین جهت باید سعی گردد پرورش گوسفند در ایران پیشرفت داده شود تا از لحاظ تامین گوشت مصرفی مردم در مضیقه نباشد نژادی که مورد مطالعه ما قرار میگردد یکی از نژادهائی است که استعداد

و پیش رسی آن فوق العاده زیاد میباشد بطوریکه اگر دقت در طرز پرورش و تغذیه آن بعمل آید در ردیف بهترین نژادهای گوشتی ایران در خواهد آمد. در ابتدا راجع بمشخصات این نژاد بحث نموده و سپس آنرا از نظر چگونگی پشم و پروار بندی در محل پرورش و پروار بندی پرورش علمی از نظر اقتصادی که توسط بخش پرورش گوسفند دپارتمان دامپروری در موسسه تحقیقاتی امین آباد انجام شده است مورد مطالعه قرار میدهم در اینجا وظیفه خود میدانم از محبتها و راهنماییهای بیدریغ جناب آقای دکتر یزدیزاده استاد و ریاست محترم گروه دپارتمان دامپروری که رساله مزبور با کمکهای ارزنده ایشان تهیه و منتشر گردیده و ضمناً اجازه فرموده اند تا عملیات مربوط باستاندارد پشم گوسفندان شال در آزمایشگاه پشم دپارتمان دامپروری انجام گردد نهایت تشکر و امتنان را نمایم.

گوسفند شال

بخش اول

اوضاع جغرافیائی

الف - تاریخچه و موقعیت جغرافیائی از نظر پرورش گوسفند .

شهرستان قزوین که از نظر جغرافیائی در مغرب شهر تهران قرار گرفته یکی از شهرهای قدیمی ایران می باشد این شهر بفرمان شاپور اول یا شاپور ذوالاکتاف ساخته شده است .

حدود قزوین : شهر قزوین در دشت وسیعی قرار دارد که طول و عرض آن از شمال بجنوب و از مشرق بمغرب در حدود ۷۵-۸۰ کیلومتر است و مساحت سطح آن تقریباً بیش از شش میلیون متر مربع یعنی در حدود ۶/۴۰۰۰۰۰ متر مربع می باشد . از طرف شمال محدود است به گیلان از مشرق بتهران از مغرب بخرمسه و از جنوب بشهرستان همدان و ساوه و بخش زرند. از نظر جغرافیائی در ۳۶°۱۵' عرض جغرافیائی و ۵۰°۵۵' طول جغرافیائی قرار دارد .

جمعیت قزوین : قزوین قریب به نیم میلیون یعنی ۴۸۷۷۸۹ نفر سکنه دارد که در حدود ۸۰۰۰۰ نفر آن در بخش مرکزی سکونت داشته و بقیه آن در حومه های اطراف زندگی میکنند .

تقسیمات شهرستان قزوین : شهر قزوین از هفت بخش تشکیل شده که اسامی آن عبارتند از:

۱- حومه شهر	مرکز آن قزوین
۲- خرقان	، آوه (آوج)
۳- فشکلدره	، آبیک
۴- زهرا	، بوئین
۵- دودانگه	، ضیاءآباد

۶- رودبار « معلم کلایه

۷- طارم « سیردان

نگهداری گوسفند شال تنها در بخشهای زهر او دودانگه صورت میگیرد .
کوهها: شهرستان قزوین از سه سوی شمال و باختر و جنوب با کوههای زیر محصور است . سلسله جبال البرز که از شمال غربی بجنوب شرقی از طرف گیلان بخاک قزوین کشیده شده است و در شمال این شهرستان از باختر بسوی خاور امتداد یافته است مهمترین قله سلسله جبال البرز یکی تحت سلیمان است که در حدود ۴۴۰۰ متر ارتفاع دارد و دیگری قله الموت می باشد که در حدود ۲۵۰۰ متر بلندی دارد . در باختر قزوین یک رشته کوه که عبارت از چند سلسله متوازی است از شمال بجنوب کشیده شده و خاک قزوین را از زنجان و خمسه جدا می کند و حد فاصل میان سلطانیه و طارم می باشد این رشته کوه را چرکریا چهار کر خوانند سایر کوهها عبارتند از :

کوه رامند : در جنوب شرقی دهستان زهرا واقعست و بیشتر نقاط پرورش گوسفند شال در اطراف این کوهستان قرار دارد بزرگترین قله آن بنام رامند خوانده می شود .

کوههای الموت- و قاقزان- دودانگه و طارم- اقبال- فشگلدره هر يك در بخشهای مربوطه قرار دارند .

ب- وضع طبیعی رودخانهها: رودخانههای قزوین سابق بر این از نظر کشاورزی دل فوق العاده مهمی را بازی میکرده ولی در اثر مرور زمان و خشک سالی پیاپی در مقدار آب آنها کاهش فوق العاده ای محسوس شده و امروزه در اکثر آنها آب بمقدار کم جریان دارد مهمترین رودخانهها عبارتند از
۱- آوه رود : از کوه شاه کلک واقع بین آوه و آبگرم بموازات خط شوسه همدان و قزوین و از جنوب بشمال جاری شده و آنگاه بسمت شمال شرقی متمایل و در مشرق قریه بستانک برودخانه خررود میریزد .

۲- ابهر رود . از نزدیکی سلطانیه سرچشمه گرفته و از تا کستان فارسجین و ضیاء آباد عبور کرده بخررود میریزد .

۳- خررود یا خوررود . از کوههای قزلداغ واقع در خرقان خمسه سرچشمه گرفته از آبگرم همدان بطرف شمال غربی جریان یافته و از بلوکات

افشاریه وزهرا ورامند گذشته داخل ساوجبلاغ میشود ودراین بلوک برودخانه شوروکردان ضمیمه شده وباهم تشکیل رودخانه شوررامیدهند .

۴- رودخانه شاهرود که از کوههای عقیق وصاد سرچشمه گرفته و بجانب باختر جریان یافته و رودخانه های رودبار و قاقزان بآن ضمیمه شده ودرحوالی منجیل باآب زرینه رود متحد شده وبنام سفیدرود بدریای خزر میریزد

۵- رودخانه الموت . از کوههای هفت خوانی و یکی از شعبات البرز سرچشمه گرفته وازپائین شهرک الموت گذشته بشاهرود منتهی میگردد .

ج- آب وهوا . آب وهوای منطقه قزوین رامی توان بری نیمه خشک تا خشک از انواع آب وهوای مدیترانه ای دانست . زمستانهای آن سرد ۶۰ تا ۸۰ روز از ایام سال درجه حرارت به سه درجه زیر صفر میرسد درجه حرارت بهار بسرعت بالامیرود (در حدود ماهی ۵ درجه) وتاطی تابستان که ۶-۷ ماه ادامه دارد حداکثر حرارت در ظرف ۲-۳ ماه از ۳۵ درجه تجاوز نمیکند .

هوای قزوین معتدل مایل بسردیست و از تحولات ناگهانی بی نصیب نمی باشد علت تغییر هوا یکی وجود رشته کوههای البرز است که از شمال آن می گذرد و دیگر وزش بادهای مختلف می باشد که در هوای آنجا مؤثر است بادیکه از جنوب شرقی میوزد باد گرم است که آنرا بادراز گویند ودر هنگامی که میوزدنه تنها انسان را ناراحت میکند بلکه محصول صیفی و سردختی را هم فاسد میکند بادی که از شمال غربی میوزد بادمه گویند که ممکن است از سمت غرب وجنوب غربی یعنی از طرف تاکستان واز حدود قاقزان هم بوزد این باد را باد کهک یا قاقزان هم میگویند هنگام وزش باعث سردی هوا میشود بطوری که در گرمترین روزهای تابستان که این باد میوزد هواچنان سرد می شود که هنگام عصر مردم ناگزیرند لباس گرمتری بپوشند .

حدمتوسط سرعت باد تقریباً بین ۱۰-۱۵ نات (KNOT) (هر نات ۱۸۵۳ متر در ساعت) می باشد حداکثر سرعت باد ۳۵ تا ۴۰ نات است .

د. ماکزیمومی نیمم درجه حرارت : درجه حرارت قزوین بسیار متغیر است . درجه حرارت گرمادر تابستان حداکثر ۳۵ درجه میباشد وگاهی اوقات

تا ۳۹ درجه هم میرسد و حداقل درجه حرارت در زمستان ۹- درجه سانتی گراد می باشد که در بعضی از سالها گاهی از اوقات تا ۱۸- درجه هم رسیده است .

و- مقدار بارندگی : حدمتوسط باران سالیانه ۲۰۰ تا ۲۲۵ میلیمتر می باشد بهمین جهت منطقه قزوین راجزومناطق خشك میدانند میزان باران بین ۱۰۰ تا ۳۰۰ میلیمتر متغیر است و قسمت عمده آن در فاصله بین اکتبر و مه می بارد تفاوت مقدار باران سالهای مختلف نسبتاً زیاد است (۰/۳۷ تا ۰/۵۵) رطوبت نسبی هوا معمولاً کم می باشد و در اغلب وسط روز به ۰/۵۰ نمی رسد مقدار تبخیر و تعریق نیز کم تقلیل می یابد (۱۳۰۰-۱۵۰۰ میلیمتر) و این مقدار برای سه ماه ماهیانه کمتر از ۴۰ میلیمتر است و در بهار سرعت افزایش می یابد. بطوریکه در ماه ژوئیه به ۲۳۰ تا ۲۵۰ میلیمتر میرسد و در تابستان از ۱۱۰ میلیمتر تجاوز می کند باران فقط در ظرف يك تا سه ماه مقدار تبخیر و تعریق را جبران می کند .

ه - ارتفاع از سطح دریا : ارتفاع قزوین از سطح دریا در حدود ۱۳۰۴/۳۵ متر می باشد که کمی از تهران مرتفع تر است معدل فشار در ایستگاه قزوین بطور متوسط بین ۸۶۰-۸۷۰ میلی بار فرق می کند .

بخش دوم

مرکز اصلی پرورش

پرورش گوسفند نژاد شال در دهستانهای رامند - دودانگه - زهرا - دشتابی از توابع قزوین انجام میگردد در بین این دهستانها رامند از نظر مرکز پرورش مهمتر از همه است زیرا قریه شال که نام این گوسفند از آن گرفته شده در این دهستان قرار دارد . دهستان رامند با دهستانهای زهرا و دشتابی تشکیل يك بخش رامیدهند که مرکز آن قصبه بوئین است مرکز دهستان رامند قریه معظم تا کستان (سیاه دهن) میباشد که در ۳۴ کیلومتری جنوب غربی قزوین واقع شده و متجاوز از ۱۶۰۰۰ نفر جمعیت دارد این ده یکی از مراکز اصلی پرورش گوسفند شال بشمار میرود و در سر راه قزوین به همدان و زنجان واقع شده است از قصبه دیگر این دهستان که از نظر پرورش گوسفند بسیار مهم است قریه شال یا چال میباشد و مرکز اصلی پرورش این نژاد بشمار میرود قریه شال از نظر جغرافیائی در دشت وسیعی قرار دارد که اطراف آنرا کوههای چندی احاطه نموده اند بنام کوههای خرقان نامیده میشود . مهمترین رودخانه ای که در اطراف این دهستان جاری میباشد رودخانه خررود میباشد که با قریه شال يك کیلومتر فاصله دارد میزان بهره برداری از آب این رودخانه سالیانه در حدود ۴۷ میلیون متر مکعب بوده و میزان شوری آب آن ۱۱۶۰ میلی گرم در لیتر (در نزدیکی محمودآباد) میباشد در صورتیکه آب معمولی ۲۰۰ تا ۳۰۰ میلی گرم در لیتر نمک دارد قریه شال در حدود ۱۱۰۰۰ نفر جمعیت دارد که اکثر مردمان آن بکشت زراعت و دامداری مشغول میباشد قراء مهم دیگر دهستان رامند که گوسفند شال در آن پرورش میشود عبارتند از اسفرورین - خیارج - قلعه هاشم خانی - قنبر شاه - یاری آباد و غیره که تمامی آنها در مجاورت قریه شال قرار دارند ضمناً دهستانهای دودانگه - زهرا - دشتابی خود متجاوز از یکصد و چهل قریه میباشد که تقریباً در اکثر آنها این

نژاد پرورش ویافت میگردد .

آمار تقریبی گوسفند نژاد شال :

با اطلاعاتیکه از اداره دامپزشکی قزوین گرفته شده و با تحقیقات درمحل پرورش تعداد تقریبی گوسفندان نژاد شال در حدود ۱۴۰۰۰۰ سر میباشد که قسمت اعظم آن در دهستانهای زیر میباشد :

قریه شال	۲۰۰۰۰ سر
، تاکستان	، ۱۴۵۰۰
، اسفرورین	، ۱۰۰۰۰
، خیارج	، ۳۵۰۰
، قلمه هاشم خانی	، ۳۲۰۰
، دهستان دودانگه	، ۳۸۹۰۰
، دهستان زهرا	، ۱۲۵۰۰

باید دانست که علاوه بر قراء فوق در دهات دیگری هم متفاوت بین ۲۰۰ تا ۱۰۰۰ سر از این نژاد پرورش میگردد که از ذکر اسامی آنها خودداری میشود

قوج نژاد شال

مشخصات گوسفند نژاد شال :

پیدایش اصلی این نژاد آنطور که باید واضح نیست ولی طبق اظهار نظر اهالی قریه شال و تاکستان قزوین چنین بنظر میرسد که منشاء اصلی این نژاد گوسفند مهربان می باشد که در شهرستان همدان و توابع آن پرورش میگردد و بعضی ها هم فکرمی کنند که اصل این گوسفندان از رضائیه باین قسمت آورده شده و در اثر تغییر آب و هوا و پرورش بصورت کنونی درآمده است البته باید دانست که این اظهارات چندان جنبه علمی ندارد و مبداء اولیه آن درست معلوم نیست .

تیپ : کوژ بر میان وزن

رنگ : شکری مایل بخاکستری (شیربور) انتهای
اعضاء و سر خاکستری تیره لکهای سفید روی پیشانی
(در اصطلاح محلی این لکه ها را قشقه گویند) .

سر : کم و بیش طویل حدقه برجسته و نمایان
برنگ اعضاء همراه لک سفید در پیشانی و روبینی

چشم : زنده سر حال بدون برجستگی
نیمرخ : روبینی محدب و پیشانی صاف و
کوتاه .

بینی : کمی طویل بدون چین خوردگی در هر
دو جنس .

گوشها : بلند و افتاده .

شاخ : وجود ندارد .

گردن : کم و بیش بلند همراه دو منگوله ؟

شانه : گرد بار شد متوسط

الف- مشخصات ظاهری

(قوج و میش) نژادشال

سینه ، کم و بیش فراخ بارشد خوب
پشت . افقی بارشد خوب
ران ، عضلانی
اعضاء ، ظریف ژاره متوسط و رنگ
اعضاء تیره
پشم، تا اندازه ای طویل همراه مقدار زیادی ژار
(بعداً بطور تفصیل شرح داده میشود)
دنبه ، گرد افتاده شکاف بین دو قسمت کم عمق
شیار سطحی روی دنبه تا محل اتصال دنبالچه
امتداد می یابد .
دنبالچه ، کوچک و پیچیده و بطرف بالا امتداد
یافته است .